

ശ്രീഃ

ശ്രീമതേ നിഗമാന്തമഹാദേശികായ നമഃ

ശ്രീമാൻ വേംകടനാമാർയുഃ കവിതാർക്കികകേസരീ |

വേദാന്താചാർയുവർയുഃ മേ സന്നിധത്താം സദാ ഹൃദി ||

|| ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാ ||

|| ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞവിഭാഗയോഗഃ ||

(ത്രയോദശോഽധ്യായഃ)

This document* has been prepared by

Sunder Kidambi

with the blessings of

ശ്രീ രംഗരാമാനുജ മഹാദേശികൻ

His Holiness *śrīmad āṇḍavan* of *śrīraṅgam*

---

*This was typeset using skt and Hellingman's T_EX for Malayalam.

ശ്രീഃ
ശ്രീമതേ രാമാനുജായ നമഃ

॥ ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞവിഭാഗയോഗഃ ॥ (ത്രയോദശോഽധ്യായഃ)

ശ്രീഭഗവാനുവാച

ഇദം ശരീരം കൗന്തേയ ക്ഷേത്രമിത്യഭിധീയതേ |
ഏതദ്യോ വേത്തി തം പ്രാഹുഃ ക്ഷേത്രജ്ഞ ഇതി തഭിദഃ || 13.1 ||

ക്ഷേത്രജ്ഞം ചാപി മാം വിദ്ധി സർവ്വക്ഷേത്രേഷു ഭാരത |
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോർജ്ഞാനം യത്തജ്ജ്ഞാനം മതം മമ || 13.2 ||

തത്ക്ഷേത്രം യച്ച യാദൃക്ച യഭികാരി യതശ്ച യത് |
സ ച യോ യത്പ്രഭാവശ്ച തത്സമാസേന മേ ശൃണു || 13.3 ||

ഋഷിഭിർബ്രഹ്മുധാ ഗീതം ഛന്ദോഭിർവിവിധൈഃ പൃഥക് |
ബ്രഹ്മസൂത്രപദൈശ്ചൈവ ഹേതുമദ്ഭിർവിവിധിശ്ചൈതഃ || 13.4 ||

മഹാഭൂതാനൃഹംകാരോ ബുദ്ധിരവ്യക്തമേവ ച |
ഇന്ദ്രിയാണി ദശൈകം ച പഞ്ച ചേന്ദ്രിയഗോചരാഃ || 13.5 ||

ഇച്ഛാ ഭേഷഃ സുഖം ദുഃഖം സംഘാതശ്ചേതനാ ധൃതിഃ |
ഏതത്ക്ഷേത്രം സമാസേന സവികാരമുദാഹൃതം || 13.6 ||

അമാനിത്വമദംഭിത്വമഹിംസാ ക്ഷാന്തിരാർജ്ജവം |
ആചാര്യോപാസനം ശൗചം സ്ഥൈര്യമാത്മവിനിഗ്രഹഃ || 13.7 ||

ഇന്ദ്രിയാർത്ഥേഷു വൈരാഗ്യമനഹംകാര ഏവ ച |
ജന്മമൃത്യുജരാവ്യാധിദുഃഖദോഷാനുദർശനം || 13.8 ||

അസക്തിരനഭിഷംഗഃ പുത്രദാരഗൃഹാഭിഷു |
നിത്യം ച സമചിത്തത്വമിഷ്ടാനിഷ്ടോപപത്തിഷു || 13.9 ||

മധി ചാനന്യയോഗേന ഭക്തിരവ്യഭിചാരിണീ |
വിവിക്തദേശസേവിത്വമരതിർജ്ജനസംസദി || 13.10 ||

അധ്യാത്മജ്ഞാനനിത്യത്വം തത്ത്വജ്ഞാനാർത്ഥദർശനം |
ഏതജ്ജ്ഞാനമിതി പ്രോക്തമജ്ഞാനം യദതോഽന്യഥാ || 13.11 ||

ജ്ഞേയം യത്തത്പ്രവക്ഷ്യാമി യജ്ജ്ഞാത്വാഽമൃതമശ്നുതേ |
അനാദിമത്പരം ബ്രഹ്മ ന സത്തന്നാസദുച്യതേ || 13.12 ||

സർവ്വതഃ പാണിപാദം തത്സർവ്വതോഽക്ഷിശിരോമുഖം |
സർവ്വതഃ ശ്രുതിമല്ലോകേ സർവ്വമാവ്യത്യ തിഷ്ഠതി || 13.13 ||

സർവ്വേന്ദ്രിയഗുണാഭാസം സർവ്വേന്ദ്രിയവിവർജ്ജിതം |
അസക്തം സർവ്വഭൃച്ചൈവ നിർഗ്ഗുണം ഗുണഭോക്തൃ ച || 13.14 ||

ബഹിരന്തശ്ച ഭൂതാനാമചരം ചരമേവ ച |
സൂക്ഷ്മത്വാത്തദവിജ്ഞേയം ദൂരസ്ഥം ചാന്തികേ ച തത് || 13.15 ||

അവിഭക്തം ച ഭൂതേഷു വിഭക്തമിവ ച സ്ഥിതം |
ഭൂതദർശ്യ ച തജ്ജ്ഞേയം ഗ്രസിഷ്ണു പ്രഭവിഷ്ണു ച || 13.16 ||

ജ്യോതിഷാമപി തജ്ജ്യോതിസ്തമസഃ പരമുച്യതേ |
ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം ജ്ഞാനഗമ്യം ഹൃദി സർവ്വസ്യ വിഷ്ഠിതം || 13.17 ||

ഇതി ക്ഷേത്രം തഥാ ജ്ഞാനം ജ്ഞേയം ചോക്തം സമാസതഃ |
മദ്ഭക്ത ഏതദിജ്ഞായ മദ്ഭാവായോപപദ്യതേ || 13.18 ||

പ്രകൃതിം പുരുഷം ചൈവ വിദ്യനാദി ഉഭാവപി |
വികാരാഞ്ച ഗുണാഞ്ചൈവ വിദ്ധി പ്രകൃതിസംഭവാൻ || 13.19 ||

കാർയകാരണകർത്യത്വേ ഹേതുഃ പ്രകൃതിരുച്യതേ |
പുരുഷഃ സുഖദുഃഖാനാം ഭോക്തൃത്വേ ഹേതുരുച്യതേ || 13.20 ||

പുരുഷഃ പ്രകൃതിസ്ഥോ ഹി ഭൂംക്തേ പ്രകൃതിജാൻഗുണാൻ |
കാരണം ഗുണസംഗോഽസ്യ സദസദ്ഭ്യാനിജന്മസു || 13.21 ||

ഉപദ്രഷ്ടാനുമന്താ ച ഭർത്താ ഭോക്താ മഹേശ്വരഃ |
പരമാത്മേതി ചാപ്യുക്തോ ദേഹേഽസ്മിൻപുരുഷഃ പരഃ || 13.22 ||

യ ഏവം വേത്തി പുരുഷം പ്രകൃതിം ച ഗുണൈഃ സഹ |
സർവ്വമാ വർത്തമാനോഽപി ന സ ഭൂയോഽഭിജായതേ || 13.23 ||

ധ്യാനേനാത്മനി പശ്യന്തി കേചിദാത്മാനമാത്മനാ |
അന്യേ സാംഖ്യേന യോഗേന കർമ്മയോഗേന ചാപരേ || 13.24 ||

അന്യേ ത്വേവമജാനന്തഃ ശ്രുത്യാന്യേഭ്യ ഉപാസതേ |
തേഽപി ചാതിതരന്ത്യേവ മൃത്യും ശ്രുതിപരായണാഃ || 13.25 ||

യാവത്സഞ്ജായതേ കിഞ്ചിത്സത്ത്വം സ്ഥാവരജംഗമം |
ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞസംയോഗാത്തദിദ്ധി ഭരതർഷഭ || 13.26 ||

സമം സർവ്വേഷു ഭൂതേഷു തിഷ്ഠന്തം പരമേശ്വരം |
വിനശ്യത്ത്വവിനശ്യന്തം യഃ പശ്യതി സ പശ്യതി || 13.27 ||

സമം പശ്യൻഹി സർവ്വത്ര സമവസ്ഥിതമീശ്വരം |
ന ഹിനസ്ത്യാത്മാനാത്മാനം തതോ യാതി പരാം ഗതിം || 13.28 ||

പ്രകൃത്യൈവ ച കർമ്മാണി ക്രിയമാണാനി സർവ്വശഃ |
യഃ പശ്യതി തഥാത്മാനമകർത്താരം സ പശ്യതി || 13.29 ||

യദാ ഭൂതപൃഥഗ്ഭാവമേകസ്ഥമനുപശ്യതി |
തത ഏവ ച വിസ്താരം ബ്രഹ്മ സംപദ്യതേ തദാ || 13.30 ||

അനാദിത്യാന്നിർഗ്ഗുണത്വാത്പരമാത്മായമവ്യയഃ |
ശരീരസ്ഥോഽപി കൗന്തേയ ന കരോതി ന ലിപ്യതേ || 13.31 ||

യഥാ സർവ്വഗതം സൗക്ഷ്മ്യാദാകാശം നോപലിപ്യതേ |
സർവ്വത്രാവസ്ഥിതോ ദേഹേ തഥാത്മാ നോപലിപ്യതേ || 13.32 ||

യഥാ പ്രകാശയത്യേകഃ കൃത്സ്നം ലോകമിമം രവിഃ |
ക്ഷേത്രം ക്ഷേത്രീ തഥാ കൃത്സ്നം പ്രകാശയതി ഭാരത || 13.33 ||

ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞയോരേവമന്തരം ജ്ഞാനചക്ഷുഷാ |
ഭൂതപ്രകൃതിമോക്ഷം ച യേ വിദുർയാന്തി തേ പരം || 13.34 ||

|| ഇതി ശ്രീമദ്ഭഗവദ്ഗീതാസുപനിഷത്സു ബ്രഹ്മവിദ്യായാം യോഗശാസ്ത്രേ
ശ്രീകൃഷ്ണാർജുനസംവാദേ ക്ഷേത്രക്ഷേത്രജ്ഞവിഭാഗയോഗഃ നാമ
ത്രയോദശോഽധ്യായഃ ||